

Poder polític i resistència periodística

II Jornades d'Història de la Premsa, 18 i 19 d'octubre de 2007

Museu d'Història de Catalunya. Barcelona

Vera Cataño

Universitat Autònoma de Barcelona

Les II Jornades d'Història de la Premsa

Les relacions entre el poder polític i el periodisme sovint han estat marcades per dependències complexes i censura, des dels règims autoritaris fins als règims democràtics. En èpoques amb condicions polítiques adverses, el periodisme ha estat tanmateix un mitjà de reivindicació de les inquietuds populars. L'objectiu d'aquestes II Jornades, dedicades al periodisme escrit, era doncs estudiar aquestes relacions per tal de plantejar un periodisme que defensés la llibertat d'expressió i no se sotmeti al poder polític.

Les II Jornades d'Història de la Premsa van tenir lloc al Museu d'Història de Catalunya durant els dies 18 i 19 d'octubre de 2007. Es tracta d'una proposta del Departament de Periodisme i de Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona i dels Estudis de Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra que pretén plantejar una reflexió sobre la relació històrica entre el poder polític i el periodisme. Es va comptar amb la col·laboració del Museu d'Història de Catalunya, la Societat Catalana de Comunicació, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, la Secretaria de Comunicació i el Memorial Democràtic, del Departament de Relacions Institucionals de la Generalitat de Catalunya.

Sota el títol «Poder polític i resistència periodística», els sis ponents del comitè científic (Josep M. Casasús, Patrick Eveno, Josep M. Figueres, Jaume Guillamet, Amparo Moreno i Joan Manuel Tresserras) i vint-i-set comunicacions exposaren la seva aproximació al paper del periodisme en diferents situacions polítiques al llarg dels segles XIX i XX. El col·loqui es dividí en quatre sessions: la primera tractà qüestions generals del periodisme durant els segles XIX i XX; la segona estigué dedicada a la II República i la Guerra Civil; la tercera, al franquisme, i la darrera, al periodisme durant la transició i la democràcia.

En referència a la publicació de les actes de les II Jornades d'Història de la Premsa, tal com ho va anunciar el seu coordinador, el professor Josep M. Figueres, la intenció és fer-ho abans de l'estiu de 2009, en un volum amb el suport de la Societat Catalana de Comunicació i de la Generalitat de Catalunya, en què s'inclouran parlaments, ponències i comunicacions.

Els parlants a la inauguració

El director del Museu d'Història de Catalunya, el Sr. Jaume Sobrequés, inaugurarà el Congrés d'Història de la Premsa tot saludant els altres participants de l'acte inaugural: l'Hble. Sr. Joan Manel Tresserras, conseller de Cultura i de Mitjans de Comunicació; el Sr. Jaume Guillamet, vicerector d'Infraestructures i Fundacions de la Universitat Pompeu Fabra (UPF); el Sr. Rafael Grasa, secretari general de la UAB; el Sr. Ignasi Sardà, membre del Memorial Democràtic del Govern de la Generalitat de Catalunya; el professor Josep M. Figueres, coordinador de les Jornades i secretari del Comitè Científic, i el professor Patrick Eveno, de la Universitat París I, que va ser el conferenciant que féu la lliçó inaugural.

Tot seguit, Sobrequés afirmà que les II Jornades es desenvolupaven en el lloc més escaient, el Museu d'Història de Catalunya, i sota la presidència més escaient, la del conseller de Mitjans de Comunicació i Cultura, ja que com va dir la premsa és exactament això: comunicació i història. Després donà la paraula a Jaume Guillamet (UPF), que en aquesta intervenció es limità a agrair el suport dels diversos col·laboradors i destacà la importància de la participació de les persones inscrites a les jornades. A continuació parlà Rafael Grasa (UAB), que va renunciar a intervenir directament en el tema, però plantejà la possibilitat que en un futur es comenci a parlar del poder dels mitjans i la resistència política, idea amb la qual Joan Manuel Tresserras manifestà estar-hi d'acord més tard. Jaume Sobrequés donà després el torn a Ignasi Sardà, que portava la representació del Memorial Democràtic a causa de l'absència de la Sra. Maria Jesús Bono, que n'és la directora general. El Sr. Sardà va remarcar que un congrés com aquest és indispensable per poder reconstruir la memòria col·lectiva. El professor de la UAB Josep M. Figueres recordà, per la seva part, que les II Jornades eren una iniciativa que no estava estrictament dins del marc acadèmic, sinó que també prenia una dimensió social en un moment en què la premsa travessa una situació, en molts àmbits, d'anàlisi, de crítica, de transformació i de modificació.

En darrer lloc, parlà el Sr. Joan Manuel Tresserras, professor de Comunicació de la UAB i actual conseller de Cultura, que desenvolupà la seva visió sobre la relació entre el sistema polític i el sistema de comunicació. Va admetre que aquesta percepció havia variat després de la seva incursió en la política, però va afegir que hi havia hagut una evolució objectiva en aquest joc de forces. La seva ponència es va centrar en el pes creixent dels mitjans de comunicació en la societat actual, no només pel que fa al condicionament de l'opinió pública, sinó també com a factor determinant de les opcions polítiques que formen part del sistema. La classe política, va argumentar, conscient de que només existeix i que pot arribar als ciutadans si apareix als mitjans de comunicació, se sotmet a proveir-los d'espectacle. Predominen, doncs, les notícies superficials i morboses sobre personalitats polítiques en detriment d'informació sobre la ideologia política, profundament debilitada en l'era del personalisme. El Sr. Tresserras afirmà que el

poder real és l'econòmic i que el poder mediàtic n'és l'instrument per controlar el sistema polític, al qual responsabilitza de l'acomodament a què s'havia resignat. Una de les conclusions més importants de la ponència va ser l'èmfasi en el compromís social dels mitjans de comunicació i dels seus professionals, ja que tal com exposà Tresserras, aquesta és una clau determinant de la qualitat de la nostra democràcia.

Conferència inaugural

Patrick Eveno, de la Universitat París I - Panthéon Sorbonne, va ser el convidat de la conferència inaugural, dedicada a: «La Résistance par la presse en France, 1940-1944». Eveno va explicar detalladament el rerefons del paisatge mediàtic francès com a conseqüència de la II Guerra Mundial, tot centrant-se en l'aparició i l'evolució de la premsa clandestina que s'organitzà com a Resistència. Després de la derrota de França contra Alemanya el 1940, els alemanys i el règim col·laboracionista de Vichy van establir un control estricte sobre els mitjans de comunicació, conscients de la seva repercussió ideològica i política. Tal com indicà Eveno, però, tant la propaganda que emanava de Vichy com la dels alemanys i els col·laboradors francesos va tenir poca influència en l'opinió pública. Gràcies a nombroses iniciatives de la Resistència, individuals i col·lectives, la premsa clandestina esdevingué un fenomen mediàtic que tenia la voluntat d'establir una contrapropaganda. La informació esdevingué, en aquest context, l'estratègia civil de la Resistència que rebutjava la lluita en el pla militar.

Les quatre sessions

Jaume Guillamet (UPF) va obrir la primera sessió amb «La teoria del quart poder. La funció política de la premsa segons el diari *El Vapor* (1833-38)». Guillamet va començar tot subratllant la importància del diari *El Vapor* com a fundador del debat sobre el periodisme liberal a Espanya durant els anys trenta del segle XIX. Guillamet va recordar que *El Vapor* plantejà, des dels seus inicis el 1833, la funció de la premsa i els interessos polítics i econòmics que s'hi barrejaven. Més tard, aquest diari introduirà implícitament el concepte de quart poder i defensarà el paper de la premsa com una arma del poble. Tot justificant la seva exposició amb extrets d'articles d'*El Vapor*, Guillamet va concloure que l'abast de l'ús del concepte del «quart poder» al llarg del segle XIX és la capacitat d'influència del periodisme en la vida política, que es va fer palesa amb la inestabilitat permanent de la legislació sobre la llibertat de premsa.

La intervenció de Josep M. Casasús (UPF) «Quan l'Estat es va imposar brutalment sobre la premsa» girà entorn del concepte d'hegemonisme en el context de les tres grans etapes del periodisme: l'era doctrinarista, l'era de l'esmentat hegemonisme i l'etapa del periodisme social. Casasús va explicar que durant el segle XX es desenvolupà una nova correlació de forces que ell

anomenà *hegemonisme*, un terme que es refereix a les tensions entre el poder de l'Estat i les noves empreses periodístiques per imposar-se un per damunt dels altres en l'opinió pública. La base històrica de l'hegemonisme, segons Casasús, va ser el període entre la Primera i la Segona Guerra Mundial. Llavors quedà palès que quan els interessos dels responsables dels diaris s'enfronten de manera radical als dels governants, és el poder polític qui s'acaba imposant.

Josep M. Figueres (UAB) plantejà, a l'endemà, la seva ponència «Periodisme en la Catalunya de la Guerra Civil espanyola. Mostra de vitalitat i limitacions», en la qual defensà la riquesa i la multiplicitat de les funcions que exercí el periodisme durant la Guerra Civil (principalment una funció política però també informativa i cultural). Des del principi va aclarir tanmateix que s'ha de fugir de les mistificacions i dels tòpics. Figueres va parlar de l'esclat informatiu que es produí a l'inici del conflicte com a resultat de la voluntat dels partits de fer-se amb una veu pròpia. D'altra banda, també va fer al·lusió als canvis profunds que experimentà el periodisme en aquests inicis, marcats per fenòmens com les incautacions, les col·lectivitzacions o la transformació dels continguts. Els diaris esdevingueren llavors un instrument més de la voluntat política dels nous propietaris.

La quarta, i última ponència, va anar a càrrec de la catedràtica de Comunicació de la UAB Amparo Moreno, que exposà «Aportacions del periodisme a una democràcia participativa, a l'era digital». Moreno va assegurar que la funció principal del periodisme és proporcionar a la ciutadania capacitat d'intervenció. Es va lamentar de la progressiva deshumanització de la informació i recordà que el periodisme està al servei de la ciutadania, considerada com subjecte actiu, i no del poder polític. Moreno va afirmar que en el context de l'era digital, de la mateixa manera que s'ha produït un canvi de formats també s'hauria d'abordar la gestió del coneixement pel que fa als continguts. El periodisme ha d'actuar com a resistència del poder polític per poder oferir als ciutadans una informació útil i contrastada sobre les actuacions concretes dels polítics.

Relacions de les comunicacions

La gairebé trentena de comunicacions arrencaren amb la Catalunya dels segles XVIII i XIX: «El satírico contra el espadón: el diario *El Sueco* contra la fracción polaca del moderantismo (1851)», a càrrec de Francesc Martínez Gallego, Enrique Borderia i J. Ll. Gómez Mompert (Universitat de València) i «La Junta de la Provincia de 1794-1795, comunicació i poder polític a la Catalunya de l'Antic Règim», que va presentar Jordi Llimargas Marsal. D'altra banda, «La premsa en basc i Catalunya (1800-1939): llengües minoritzades i models periodístics i polítics», de Javier Díaz Noci (Universitat del País Basc) també comprenia el periodisme de principis del segle XIX fins a la fi de la Guerra Civil.

La Catalunya del segle XX va concentrar la majoria de les comunicacions, de les quals tres van ser sobre la premsa a Mallorca: Catalina Amer Ballester (UIB) va exposar «La funció de la premsa de Mallorca en l'execució de polí-

tiques de benestar social (1983-2007)»; Sebastià Serra (UIB), «El medi ambient en els diaris de Palma en oposició al govern de les Illes Balears (1993-2007)»; i Rafel Puigserver Pou (UIB), «Informació i opinió crítica front el poder local: la revista *Es Saig* (1980-2006)». Altres comunicacions van tractar qüestions generals de la premsa a Catalunya durant el segle XX: sobre la Primera Guerra Mundial es van esposar «Què llegien els nostres voluntaris a la Gran Guerra», d'Alfons González Quesada (UAB), i «Imatges del treball a *La Vanguardia* durant la Primera Guerra Mundial, per Jordi Ibarz Gelabert (UAB). D'altra banda, l'historiador Ferran Aisa va exposar «Sobre *Solidaridad Obrera*» i Anna Teixidor Colomer (UPF), per la seva part, va parlar de la premsa durant la dictadura de Primo de Rivera: «Set anys de *Madame* censura: la premsa figurenca durant la dictadura primoriverista (1923-30)».

Sobre la República i la Guerra Civil es van rebre diverses comunicacions: «“Que no se diga nada”. La censura als anys trenta», a càrrec de Carles Singla (UPF); «Inventaris de premsa socialista», per Eugeni Giral (UAB); «*Foment* i el nacionalisme republicà», de Xavier Ferré Trill (URV); «Les figures de l'“altre” a la premsa informativa de la guerra civil», de José M. Perceval i Carles Figuerola (UAB); «La batalla per la realitat. La lluita a la premsa per uns mitjans audiovisuals catalans durant la República», de Francesc Canosa Farran (URL), i «*Fructidor*, símbol de la resistència periodística al Penedès el primer terç del segle XX», per Jaume Recasens i Bel (UAB).

Sobre la premsa a Catalunya durant el franquisme, hi intervingueren Carme Ferré Pavia (UAB), que va esposar «Resistència cultural i exercici polític. Serra d'Or i l'entrenament per construir el país»; Manuel Fernández Areal (Universitat de Vigo), que va presentar «Contradicciones entre legalidad y abuso de poder en la II República y franquismo»; Francesc Salgado, «*Siglo 20*, un setmanari d'esquerres sota el franquisme. El primer pensament polític de Manuel Vázquez Montalbán»; Marcela Lucci (UAB), «La revista *Ressorgiment*», i Kima Moret (UAB), «Joaquim Xirau a la premsa de guerra i d'exili».

De la transició i la democràcia a Catalunya van parlar Núria Simelio (UAB): «La premsa contra la democràcia? La representació de la ciutadania plural a la premsa de la transició», i Glòria Garcia (Universitat de Salamanca): «La movilización vecinal de Barcelona y activismo periodístico en la revista *Triunfo* (1976-1977). Una propuesta por la democracia de base».

Pel que fa a la premsa a Espanya, Europa i Amèrica es van rebre cinc comunicacions: Maria Soliña Barreiro González (UB, UPF): «La premsa obrera bajo el II Reich: el caso de AIZ»; Francisco Baena: «La función de la prensa radical en la formación de la clase obrera. Minas de Riotinto (Huelva), 1913-1920»; José M. Murià (Universitat de Guadalajara. Mx): «El *Butletí* de Guadalajara: vint anys de catalanisme», i la comunicació d'Arnau González i Vilalta i Gisela Bou i Garriga: «España no está en guerra: consideracions italianes sobre la censura de premsa espanyola (agost 1943)».

Conclusions

La relació entre el sistema polític i el sistema de comunicació ha variat al llarg dels segles XIX i XX. Es podria parlar de l'evolució d'un joc de forces entre ambdós sistemes, en tensió constant, a més, amb el sistema econòmic.

La capacitat d'influència dels mitjans de comunicació és un fet innegable, motiu pel qual sovint el poder polític ha desitjat dominar-lo, fins a arribar al control total. Amb l'extensió de les indústries culturals a mitjan segle XX, els mitjans de comunicació han esdevingut un instrument econòmic en potència i avui en dia són aquests interessos econòmics els que condicionen les grans decisions del sistema comunicatiu.

El periodisme, en les seves diverses vessants, ha estat portaveu de les reivindicacions ciutadanes davant de determinades situacions polítiques, des de la clandestinitat, l'exili o l'oposició. Com afirma Pierre Albert, mestre assistent a la Sorbona, la premsa és una de les branques de la història general que millor reflecteix les relacions entre el sistema polític, la situació econòmica, l'organització social i el nivell cultural d'un país i d'una època determinats. En aquest sentit, creiem que la riquesa del periodisme rau en el fet de qüestionar-se al servei de qui se situa, i no esdevenir un instrument del poder econòmic i per aquest motiu espectacularitzar la política.

Les II Jornades d'Història de la Premsa hauran aconseguit el seu objectiu si han servit com a tribuna de reflexió i d'anàlisi crítica de l'actual situació dels mitjans de comunicació davant del poder polític. Tal com han demostrat tots els investigadors que han intervingut en aquest congrés, això es pot dur a terme des de diverses perspectives i a partir de diferents experiències. Ara només queda esperar el 2009, data prevista per a les III Jornades, que tractaran «Les censures», i que estaran dirigides una altra vegada conjuntament per la Universitat Autònoma de Barcelona i la Universitat Pompeu Fabra. D'aquesta manera es pretén continuar aproximant-nos a la història de la premsa com a contribució del millor coneixement de la societat de l'ahir per entendre les característiques de l'avui.